

Najstariji slikovni prikazi hrvatskih speleoloških objekata

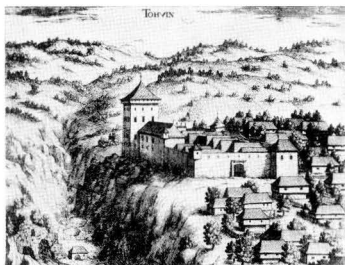
VLADO BOŽIĆ

Speleološku dokumentaciju o nekom speleološkom objektu čine danas razni dokumenti. Najvažniji dokument je svakako nacrt speleološkog objekta, a uz njega opis objekta s raznim podacima (položaj, veličina, vrijeme istraživanja, rezultati posebnih istraživanja, i dr), pa fotografije i crteži, te popis literature. Danas je u Hrvatskoj uobičajena praksa da se za svaki speleološki objekt ispuni »Zapisnik speleoloških istraživanja« (štampani formular od 4 stranice) kojemu se kao prilozi dodaju: nacrt i fotografije (topografska skica se ucrtava u Zapisnik), popis literature (ako je veći), te eventualno zapisnik posebnih istraživanja (biološka, hidrološka, i dr). Ta se dokumentacija dakle sastoji od tekstualnog i slikovnog dijela. Slikovni dio najbolje, odnosno, najpreciznije prikazuje speleološki objekt, jer to omogućuje današnje stanje znanosti i tehnike. Tekstom je vrlo teško prikazati jedan malo složeniji speleološki objekt (iako je i to moguće), dok se slikom to može prikazati vrlo jednostavno.

Slikovni prikaz može biti: crtež, fotografija i nacrt. Danas se za precizno predočavanje nekog speleološkog objekta, uz tekstualni dio, koristi uglavnom samo nacrt (izrađen raznim metodama i tehnikama) i fotografije (uključujući tu i diapozitive i filmove snimljene kino-kamerom). Crteže su danas zamijenile fotografije i nacrti. No, nekada nije bilo tako.

Prvi podaci o hrvatskim speleološkim objektima su opisni. Prvo spominjanje jednog speleološkog objekta u Hrvatskoj potiče iz 1096. godine, a odnosi se na Špilju u zaljevu Željina na otoku Ugljanu (današnji naziv). Špilja se spominje u jednom dokumentu pisanom latinskim jezikom, u kojem se govori o granici posjeda na otoku Ugljanu. Iza tog vremena još je mnogo pisanog materijala o hrvatskim speleološkim objektima.

Najstariji, ili prvi slikovni prikaz jednog speleološkog objekta u Hrvatskoj, dao je Ivan Vajkhard Valvazor 1639. godine. Taj je kranjski plemić (1641.—1693.) u dvorcu Bogenšperg kod Litije u Sloveniji osnovao neku vrstu akademije-muzeja, gdje je okupio onda najpoznatije znanstvenike s kojima je skupljao umjetnine, rukopise, grafike, novac, artefakte, i drugo, ali je i sam putovao, proučavao i opisivao sve što je vidio. Najznačajnije mu je djelo: »Die Ehre des Herzogthums Crain« (Slava vojvodine Kranjske), objavljeno u Nürnbergu 1689. godine. U četvrtoj knjizi tog djela opisao je i hrvatske krajeve. Tako je na str. 71 dao crtež grada Tounja, na kojem je nacrtan i ulaz u špilju Tounjčicu (današnji naziv — raniji naziv je bio »Juraića pećina«). Valvazor nije opisivao hrvatske speleološke objekte, kao što je opisivao slovenačke objekte u Sloveniji, i ovaj crtež ulaza u špilju Tounjčicu je slučajni, jer je crtač samo vjerno prikazao okolicu grada Tounja (slika 1).

Slika 1. Crtež grada Tounja koji je 1689 god. objavio Ivan Vajkhard Valvazor. U lijevom donjem kutu slike vidi se zazidani otvor špilje Tounjčice.

Slika 2. Detalj zemljopisne karte Hrvatske Giacoma Cantellija iz 1890. god., na kojem se sjeveroistočno od Senja (Segna) vidi natpis Pechina, otkrilište na mjestu gdje se nalazi špilja poznata pod današnjim nazivom Orlovo Gnijezdo.

Slika 3. Detalj topografsko-katastarske karte otoka Ugljana Kuzme Faventinija iz 1715. god. s ucertanim natpisom »Pod Pechina« postavljenim na mjestu gdje se nalazi špilja poznata pod današnjim nazivom Špilja u zaljevu Zeljina.

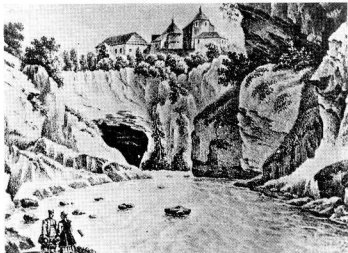
Nije na odmet ovdje spomenuti i najstarije zemljopisne karte Hrvatske na kojima ima speleoloških naziva. Na karti »La Croata e Contea di Zara«, koju je izradio Giacomo Cantelli, a štampao Giacomo de Rossi u Rimu 1690. godine, kolcirani je bakropis veličine 54 x 41 cm, na mjestu gdje se danas nalazi Hajdučka pećina ili pećina Orlovo gnijezdo kod Senja (sjeverno od Vratnika) nalazi se natpis »Pechina«. To je najstariji do sada poznati speleološki natpis na jednoj geografskoj karti hrvatskog teritorija uopće (slika 2).

26 godina kasnije izrađena je u Zadru geografska karta jednog dijela Hrvatske na kojoj se opet spominje Špilja u zaljevu Zeljina (današnji naziv). Radi se o »Topografsko-katastarskoj karti Preka i Sutomišćice« koja prikazuje srednji dio otoka Ugljana na kojoj se na mjestu gdje se nalazi spomenuta špilja, nalazi natpis »Pod Pechina«. Karta predstavlja unikat, jer je izrađena »ručno« (nije štampana) i to u više boja, koje su danas već prilično izbljedile, a ima veličinu 178 x 235 cm! (sastavljena je iz 4 dijela). Kartu je izradio Kuzma Faventini 22. IV 1716. god. a dopunio ju 21. XI 1721. god. To je najstariji do sada speleološki naziv ispisan na jednoj geografskoj karti hrvatskog teritorija izrađenoj od strane domaćeg autora (slika 3).

Koncem 18. stoljeća Slovenijom i Hrvatskom je mnogo putovao francuski liječnik Baltazar Hacquet i svoje dojmove s puta opisao u nekoliko velikih djela. Za nas je najznačajnije djelo: »Oryctographia carnio-lica ili fizikalni opis krajeva vojvodine Kranjske, Istre i djelomično susjednih zemalja«, koje je štampano u Leipzigu u 4 knjige od 1778.—1787. godine. U četvrtoj knjizi je dao opis hrvatskih krajeva. Posebno je zanimljiv opis Like, Velebita i Gorskog kotara gdje je ukazao na postojanje mnogih speleoloških objekata. Na zemljopisnoj karti objavljenoj u toj knjizi, koja prikazuje Velebit, Veliku i Malu Kapelu, Kordun i dio Gorskog kotara, označio je i mnoge ulaze u

Slika 4. Detalj zemljopisne karte Hrvatske Baltazara Hacqueta iz 1787. god. s ucertanim topografskim znakom za špilje. Karta prikazuje dio južnog Velebita, a znak (crni polukrug) nalazi se lijevo od mjesta Oblag u samoj sredini karte.

Slika 5. Crtež Dulinog ponora u Ogulinu nepoznatog autora iz prve polovine 19. stoljeća.

speleološke objekte posebnim znakom. Kartu je 1787. god. crtao E. Reider. To je ujedno najstarija zemljopisna karta Hrvatske na kojoj su položaji speleoloških objekata označeni posebnim topografskim znakom (slika 4).

Slika 6. Najstarija fotografija sa speleološkim motivom u Hrvatskoj, prikazuje ulaz u Dulin ponor u Ogulinu; datira iz 1869. god., a snimio ju je Ivan Standl iz Zagreba.

Neki su speleološki objekti zbog svog atraktivnog izgleda (izgled ulaza) i relativno lakog pristupa postali zanimljivi i nekim umjetnicima. Tako je ulaz rijeke Dobre u podzemlje (danas poznat pod nazivom Dulin ponor) u Ogulinu poslužio kao motiv anonimnom slikaru da izradi crtež (grafiku) pod nazivom: »Schloss Ogulin« (Grad Ogulin). Nažalost, nema točnih podataka o godini izrade crteža, ali se iz indirektnih podataka može zaključiti da je slika izrađena u prvoj polovici 19. stoljeća, tj. između 1800.—1850. godine (slika 5).

Isti motiv je inspirirao i jednog od prvih fotografa hrvatskih krajeva — Ivana Standla iz Zagreba, doseljenika iz Češke, da 1869. godine izradi i prvu fotografiju ulaza u jedan hrvatski speleološki objekt. To je fotografija pod nazivom: »Gjulin ili Dobrin ponor u Ogulinu«. Uz ovu, Standl je izradio i druge fotografije našeg krša (prve fotografije Plitvičkih jezera), ali je ovo prva ili najstarija fotografija sa speleološkim motivom u Hrvatskoj (slika 6).

U to rano doba fotografije u Hrvatskoj nije bilo mnogo fotografa. Zbog toga je posebno zanimljiva djelatnost karlovačkog fotografa Hinka Krapeka koji je osamdesetih godina prošlog stoljeća mnogo slikao naše krajeve (bilo je mnogo njegovih slika i reklamnih oglasa u tadašnjim novinama) i koji je 1888. godine dao urediti za posjet turista špilju Sića (poznatu i pod nazivom Vodena jama kod Sića, i Mramorna jama) blizu Karlovca. Postoje indicije da je on i fotografirao špilju iznutra, ali nažalost danas nije moguće pronaći takve fotografije.

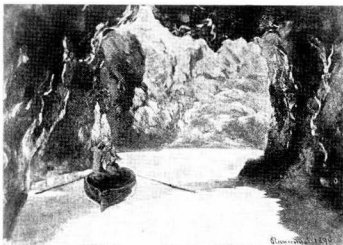
Prvi pokušaj grafičkog prikaza jednog speleološkog objekta u Hrvatskoj je skica jedne bezimene špilje kod Muća Gornjeg u Dalmaciji, a izradio ju je M. J. Granić i

Nova pećina (špilja).

Slika 7 (lijevo), Skica jedne bezimene špilje kod Muca Gornjeg u Dalmaciji M. J. Granića objavljena 1882. god. u Zagrebu, a predstavlja prvi ili najstariji pokušaj topografskog prikaza jednog speleološkog objekta u Hrvatskoj.

Slika 8 (dolje), Umjetnička slika (ulje na platnu) Modre špilje na Biševu bečkog slikara Eugena von Ransonneta iz 1896. god. najstariji je prikaz unutrašnjosti jednog speleološkog objekta u Hrvatskoj.

Slika 9 (lijevo), Crtež Vaciava Anderleea objavljen u knjizi Dragutina Hirca 1898. god. u Zagrebu najstariji je prikaz istraživanja nekog speleološkog objekta u Hrvatskoj, a prikazuje prodiranje u donje dijelove špilje Hajdova hiža u Gorskom kotaru.

Slika 10 (gore), Najstarija objavljena fotografija unutrašnjosti jedne hrvatske špilje, nepoznatog autora, prikazuje ulazni dio špilje Strašna peć na Dugom otoku, ali je snimljena izvana uz pomoć dnevnog svjetla, a objavljena je 1904. god. u Beču.

objavio 1882. godine u Zagrebu u Vjestniku hrvatskoga arheološkoga društva u broju 3 na strani 79. To je samo skica tlocrta špilje s naznakama strana svijeta, ali bez mjerila i ostalih karakteristika pravog nacrtu, pa se može reći da je to tek preteča pravog nacrtu špilje (slika 7).

Poznato je da je 1884. godine bečki slikar Eugen von Ransonnet dao eksplozivom proširiti otvor ulaza u Modru špilju na otoku Biševu, i tako ju učinio pristupačnom za razgledavanje iz čamca. Sam je toliko bio očaran prizorom u špilji (svjetlosni efekti — modrilo u špilji koje nastaje odbijanjem sunčanih zraka od dna špilje kroz podvodni otvor) da je naveliko počeo reklamirati tu špilju u austrijskim novinama. Prema zapisima naših pisaca iz tog doba, Ransonnet je u nekim novinama objavio i skicu špilje, ali i danas, nažalost, nije moguće pronaći. No, Ransonnet je kao umjetnik, ipak, na neki način zadužio hrvatsku speleologiju. On je 1890. godine izradio umjetničku sliku (ulje na platnu) unutrašnjosti Modre špilje. Izradio je zapravo dvije slike, prva se sada nalazi negdje u Beču, a druga, izrađena po prvoj, nalazi se danas u Komiži u vlasništvu umirovljenog profesora Miljenka Braičina. Ta slika ima veličinu 29 x 41 cm i izvanredno dobro dočarava ambijent špilje. Prilikom slikanja Ransonnet je za rasvjetu koristio svijeće i sunčevo svjetlo koje su mu njegovi pomoćnici, pomoću ogledala nekako «ubacivali» u špilju. To je ujedno i prva slika koja prikazuje unutrašnjost jedne špilje u Hrvatskoj (slika 8).

U knjizi «Gorski kotar» autora Dragutina Hira, štampanoj u Zagrebu 1898. godine objavljeni su i crteži slikara Vaclava Anderlea koji prikazuju ulaze u neke naše speleološke objekte (nazivi slika su: Špilje kod Crnog Luga, Kupeško jezero, Ponor Gerovčice). U toj knjizi je objavljen i crtež pod

nazivom «U Hajdovoj hiži» (str. 102), koji predstavlja prvu sliku unutrašnjosti jedne koprne špilje i ujedno je to prva, najstarija slika iz koje se vidi ondašnja oprema i tehnika, odnosno vidi se čime su i kako naši prethodnici istraživali špilje (slika 9).

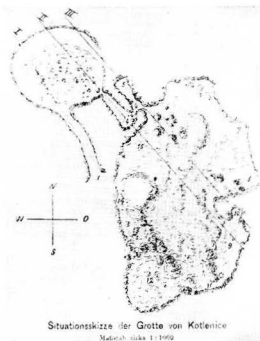
Godinu dana kasnije, tj. 1899. god. u časopisu «Hrvatski planinar» objavljene su dvije fotografije ulaza u špilje — prva: «Pečina Vrlovka kod Brloga» nepoznatog autora, i druga: «Pečina (špilja) pod starim gradom u Krapini» također nepoznatog autora. U tom časopisu je iste godine Dragutin Gorjanović-Kramberger u članku «Krš zagrebačke gore» na str. 163 dao crtež (pogled na ulaz) jedne bezimene špilje kod Zeline kraj Zagreba u dolini Orežje. U članku autor spominje i nacrt jedne druge špilje kod Zeline koji je sam izradio i koji je trebao biti objavljen u idućem broju časopisa, ali nažalost nije.

Prve fotografije unutrašnjosti jedne hrvatske špilje nisu nažalost objavljene u našim publikacijama, već u stranim. U časopisu «Illustrierte Österreichische Riviera Zeitung» iz 1904. god. br. 14—15, na str. 118 i 119 uz članak Luke Jelića iz Zadra «Eine interessante Grotte der dalmatinischen Inselwelt» objavljene su i dvije fotografije nepoznatog autora ispod kojih stoji samo tekst «Strašna peć» (slika 10). U izvještaju o radu Planinsko-turističkog društva «Liburnija» iz Zadra za 1899—1902. god. stoji da su članovi tog društva topografski i fotografski snimili špilju Strašna peć na Dugom otoku, pa su objavljene fotografije u Beču vjerovatno snimili članovi tog društva. Nažalost, danas nije moguće pronaći nacrt špilje Strašna peć, koji se spominje u izvještaju.

Istu fotografiju sa str. 119 spomenutog austrijskog časopisa objavio je i Dragutin Hirc u svom djelu «Prirodni zemljopis Hrvatske», objavljenom u Zagrebu 1905. godine

Slika 11. Najstarija objavljena fotografija unutrašnjosti jedne hrvatske špilje, ali samo u ulaznom dijelu (unutra), također uz pomoć dnevne rasvjete, snimljena je također u špilji Strašna peć na Dugom otoku. Ni autor ove slike nije poznat, a objavio ju je Dragutin Hirc 1903. god. u Zagrebu.

Situationskizze der Grotte von Kotlenice

Nachb. S. 1: 1909

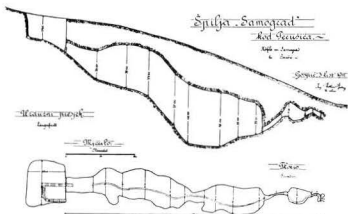
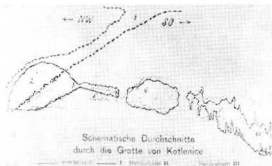
Slika 12a (gore) i 12b (desno). Prvi nacrt jedne hrvatske špilje je nacrt špilje Vranjače kod Splita. Izradio ga je Luigi Miotto iz Splita a objavio Fritz von Kerner 1905. god. u Beču.

na str. 685 pod nazivom »Dalmacija: Strašna peć«. U istom djelu na str. 684 objavljena je fotografija pod nazivom »Dalmacija: Vrata Strašne peći na Dugom otoku kod Zadra« (slika 11), također nepoznatog autora, koja prikazuje unutrašnjost špilje. Treba međutim napomenuti da fotografije snimljene u unutrašnjosti Strašne peći ipak nisu one

»prave«, jer su snimljene uz danje svjetlo blizu ulaza u špilju. Uz ove fotografije Dragutin Hirc je objavio i više fotografija ulaza u špilje.

Prvi pravi nacrt jedne hrvatske špilje također nije objavljen u Hrvatskoj, već u Beču 1905. godine. Te je godine u časopisu »Mitteilungen der k. und k. Geographischen Gesellschaft in Wien«, u broju 4, na str. 220—230 izašao članak Fritza von Kernera, geologa iz Beča, pod naslovom »Die Grotte von Kotlenice am Nordfusse der Mosor planina« u kojem je objavljen nacrt špilje Vranjače. U članku autor kaže da je prva mjerenja špilje izveo 1905. god. Luigi Miotto iz Splita, i da je tada on (Miotto) izradio i nacrt špilje kojega je autor članka samo dotjerao za objavljivanje (slika 12a i 12b).

Prvi nacrt jedne hrvatske špilje objavljen u Hrvatskoj bio je nacrt špilje Samograd kod Perušića u Lici, a izradio ga je kotarski inženjer iz Gospića — Artur Špiller 3. X 1911. godine. Taj je nacrt objavljen godinu dana kasnije u Vijestima geološkog povjerenstva za kraljevine Hrvatsku — Slavoniju, u Zagrebu 1912. godine u članku dr. A. Langhoffer »Popis špilja ličko-krbavske županije u Hrvatskoj« na str. 51 (slika 13).

Slika 13. Prvi nacrt jedne hrvatske špilje objavljen u Hrvatskoj je nacrt špilje Samograd kod Perušića u Lici. Izradio ga je Arthur Špiller iz Gospića 1911. god. a objavio ga August Langhoffer 1912. god. u Zagrebu.

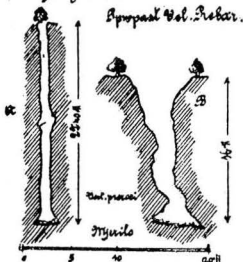
Slika 14 (lijevo). Najstarija objavljena fotografija unutrašnjosti jedne hrvatske špilje (snimljene uz pomoć umjetne rasvjete) je fotografija Sparožne špilje kod Kastva blizu Rijeke, objavljena 1911. god. u Zagrebu. Autor slike nažalost nije poznat.

Početak drugog desetljeća ovog stoljeća razvoj fotografske tehnike omogućio je fotografiranje i duboko u unutrašnjosti špilja. Autora prve takve prave špiljske fotografije snimljene i objavljene u Hrvatskoj nažalost ne znamo. Znamo samo da je u Vienu 1911. godine na str. 319 objavljen članak »Sparožna pećina blizu Kastva« nepoznata autora koji se je potpisao sa »Izletnik«, a gdje je objavljena i fotografija snimljena duboko u unutrašnjosti špilje uz pomoć umjetne rasvjete nepoznatog autora (slika 14). Iz teksta tog članka može se razabrati da je fotografija presnimljena iz nekih austrijskih novina koje su pisale o našoj Sparožnoj špilji istog mjeseca 1911. godine.

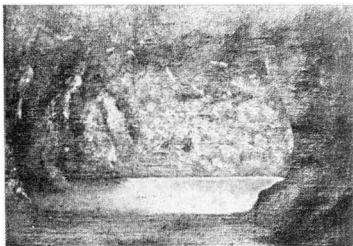

Slika 15. Najstarija objavljena fotografija unutrašnjosti jedne hrvatske špilje poznatog autora je fotografija pod nazivom Kapelica u špilji »Lipi«. Snimio ju je hrvatski speleolog Josip Poljak u špilji Lokvarci (današnji naziv) u Gorskome kotaru 1912. i iste godine je objavio u Zagrebu.

Propast Jerkov Laz.

Prvi naš čovjek koji je počeo snimati prave špiljske fotografije bio je zagrebački geolog Josip Poljak. Prvu fotografiju je snimio i objavio 1921. godine u Planinarskom vjesniku u Vienu na str. 189 pod naslovom »Kapelica u špilji »Lipi« (slika 15), a ostale tek 1913. godine u publikaciji Prirodoslovna istraživanja Hrvatske i Slavonije, u Zagrebu 1913. god. u članku »Pećine hrvatskog krša I — Pećine okoliša lokvarskog i karlovačkog«. Od ukupno 18 objavljenih fotografija, 6 je snimljeno duboko u unutrašnjosti špilje uz pomoć umjetne rasvjete i to: 3 u špilji Lokvarci kod Lokava, dvije u špilji Vrlovki kod Ozlja, i jedna u špilji Sića kod Karlovca.

Slika 17. Slika (ulje na platnu) Modre špilje na Biševu našeg slikara Jurja Plančića, naslikana 1923. god. Jedino je vrednije umjetničko djelo kod nas sa speleološkim motivom.

U istom djelu Josip Poljak je objavio i 12 nacrti speleoloških objekata. Među ostalim nacrtima tu se nalaze i prvi nacrti naših jama (vertikalnih speleoloških objekata), i to: Propast Jerkov Laz i Propast Vel. Rebar u Gorskom kotaru (slika 16).

Od tada pa nadalje objavljivanje fotografija iz špilja, kao i objavljivanje izrađenih nacrti speleoloških objekata normalna je metoda prikazivanja speleoloških objekata, odnosno nacrti i fotografija postaju sastavni dio svakog izvještaja o istraživanju speleoloških objekata.

Crtanje speleoloških objekata tušem (grafika) ili bojom (akvarel, ulje) je u ovom stoljeću postala rijetkost, i toga su se laćali samo ljudi s umjetničkom pobudom a ne dokumentarnom. Od umjetničkih djela vezanih uz špilje može se spomenuti jedino platno (ulje) našeg akademskog slikara Jurja Plančića iz Splita, koji je 1923. godine naslikao Modru špilju, dok su sve druge slike manje umjetničke vrijednosti (slika 17).

LITERATURA

1. Ivan Vajhard Valvazor, 1689, Die Ehre des Herzogthums Crain, Nürnberg, knjiga 4, str. 73
2. Giacomo Cantelli, 1690, Geografska karta »La Croata e Contea di Zara«, Rim, Povjesni arhiv Zadar.
3. Kuzma Faventini, 1716, Topografsko-katastarska karta Preka i Sutomišćice, Povjesni arhiv Zadar.
4. Baltazar Hacquet, 1787, Oryctographia carniolica, Leipzig, knjiga 4
5. M. J. Granić, 1882, Nova pećina (špilja), Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva, Zagreb, br. 3, str. 79
6. Petar Kunić, 1893, Modra špilja na Biševu kod Visa, Zagreb
7. Dragutin Hire, 1898, Gorski kotar, Zagreb, str. 102
8. Dragutin Gorjanović — Kramberger, 1899, Krš zagrebačke gore, Hrvatski planinar, Zagreb, br. 11, str. 163
9. Luka Jelić, 1904, Eine interessante Grotte der dalmatinischen Inselwelt, Illustrierte Oesterreichische Riviera Zeitung, Wien, br. 14—15, str. 118
10. Dragutin Hire, 1905, Prirodni zemljopis Hrvatske, Zagreb, str. 684
11. Fritz von Kerner, 1905, Die Grotte von Kotlenice am Nordfusse der Mosor planina, Mittheilungen

- der k. und k. geographischen Gesellschaft in Wien, Wien, br. 4, str. 220
12. »Izletnik«, 1911, Sparožna pećina blizu Kastva, Vienac, Zagreb, str. 319
13. August Langhoffer, 1912, Popis špilja ličko-krbavske županije u Hrvatskoj, Vjesti geološkog povjerenstva za kraljevine Hrvatsku-Slavoniju, Zagreb, str. 51
14. Josip Poljak, 1912, Nova špilja u Gorskom kotaru, Vienac, Zagreb, str. 189
15. Josip Poljak, 1913, Pećine okoliša lokvarskog i karlovačkog, Prirodoslovna istraživanja Hrvatske i Slavonije, Zagreb, str. 29
16. Grga Gamulin, 1953, Juraj Plančić, Zagreb, str. 18
17. Grupa autora, 1971, Ilustrirana povijest Hrvata, Zagreb, str. 254
18. Srećko Božičević, 1979, Historijat znanstvene fotodokumentacije na području krša Hrvatske, Simpozij o fotodokumentaciji krasa in jam, Ljubljana, str. 53

Author's Abstract

OLDEST PICTORIAL PRESENTATION OF SPELEAN OBJECTS IN CROATIA

by Vlado Božić

Pictorial documents of spelean objects, such as drawings, plans, and photographs are of special interest when completing a file on an object. Oldest written document of a cave in Croatia is dated 1096, and refers to the cave in Zeljina Bay on the island of Ugljan. Among the oldest pictorial documents are: a drawing of the Tounjčica Cave entrance from 1689; a geographic map of Croatia from 1787, where spelean objects are spotted; a drawing of the Đula Sinkhole entrance from the XIX c.; a photograph of the Đula Sinkhole entrance from 1868; an oil painting of the Modra špilja (Blue Cave) interior made in 1890; a sketch of the Hajdova hiža exploration from 1896; photographs of the entrance part of Strašna peć (Horrible Cave) made in 1904 and 1905; a plan of the Vranjača Cave from 1905; a plan of the Samograd Cave from 1912; a photograph of the Lokvarka Cave interior made in 1912; an oil painting of Modra špilja from 1923. These are the oldest pictorial documents of caves in Croatia discovered so far, but there are presumably others to be discovered.